

ка. Для решения каждой из поставленных задач определены специальные формы и методы работы специалиста по социальной работе.

Ключевые слова: уязвимая семья, дети из уязвимых семей, специалист по социальной работе, объединенная территориальная община, сложные жизненные обстоятельства, социальная работа, структура объединенной территориальной общины, социальная защита.

Ponomarenko L. I. Theoretical frameworks of studying the problem of implementation of social work with vulnerable families and their children in the united territorial communities

The article attempts to analyze scientific and pedagogical literature on the problem of social work in the united territorial communities in general and with children from vulnerable families in particular. The notions of "vulnerable family" and "united territorial community" are defined. The peculiarities of organization of social work with vulnerable families and their children in the united territorial communities are revealed. The content and forms of social work with children from vulnerable families in the conditions of the united territorial communities are defined and classified in accordance with the following tasks: 1) prevention of difficult life circumstances; 2) minimization, overcoming of difficult life circumstances; 3) child/person protection. In order to solve each of the tasks were defined special forms and methods of work of a specialist on social work.

Key words: vulnerable family, children from vulnerable families, specialist in social work, united territorial community, difficult living conditions, social work, structure of the united territorial community, social protection.

УДК 378.159.9:372.8

Поночовна-Рисак Т. М., Величко І. Г.

**ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ
У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

Стаття присвячена аналізу труднощів при навчанні студентів іноземних мов із погляду психології та педагогіки. Серед труднощів можна виділити, перш за все, критичність, боязнь помилок, психологічний бар'єр у процесі висловлювання думки. У роботі розглядаються поняття дорослості та певні фактори впливу на навчання іноземним мовам. Акцентовується на тому, що рідна мова учня, особистісна мотивація студента, його природні та індивідуальні здібності займають не останнє місце у процесі навчання іноземним мовам. Доведено, що головним принципом організації роботи при навчанні іноземних мов має бути поняття індивідуалізації, яке включає в себе особистість як таку та абсолютно індивідуальний підхід до кожного окремого студента. З'ясовано, що поняття індивідуалізації виражається як у колі інтересів, бажань, потреб, статусі студентів, так і в певних формах викладання матеріалу студентом, мовленнєвих акцентах, сприйнятті та інших психологічних чинниках.

Ключові слова: труднощі при навчанні, критичність, боязнь помилок, психологічний бар'єр, дорослість, особистісна мотивація, індивідуальні здібності, фактори впливу на навчання іноземних мов, поняття індивідуалізації, мовленнєві акценти, індивідуалізований підхід.

Досліджуючи та аналізуючи сучасні проблеми психології та педагогіки з позиції викладання іноземних мов в Україні, неможливо не зазначити вплив соціально-економічного життя та науково-технічного прогресу на особистість, яке змушує її навчатися в тій чи іншій формі практично протягом всього життя. Освіта загалом усвідомлюється як необхідна умова життєвого успіху, як своєрідний капітал, що забезпечує виживання та конкурентоспроможність людини на ринку праці. І той факт, що студенти вищих навчальних закладів беруть активну участь в освітньому процесі та постійно прагнуть самовдосконалення і саморозвитку, змушує викладачів шукати оптимальні шляхи і засоби управління освітнім процесом, аналізуючи мотивацію та розширюючи сферу освітніх послуг для цього контингенту слухачів.

Над проблемою вивчення педагогічних підходів та психологічних чинників, що впливають на вивчення іноземної мови, працювало досить багато вітчизняних і зарубіжних учених: Л. Божович, Л. Виготський, Б. Додонов, Д. Додсон, Д. Зарайській, П. Іванов, Е. Ільїн, Р. Йеркс, Г. Казанцева, С. Каверін, А. Ковальов, В. Ковальов, Д. Мак-Клелланд, Е. Фромм, К. Хорні, А. Маслоу, В. Мерлін, М. Магомед-Емінов, К. Обуховський, К. Платонов, С. Рубінштейн, М. Савчин, В. Юркевич, П. Якобсон.

Мета статті – дослідити та показати сприятливі та несприятливі фактори, з якими стикається педагог, викладаючи іноземні мови, та обґрунтувати шляхи вирішення цих проблемних моментів.

Проблема психологічних особливостей дорослих має неабияке значення у викладанні іноземних мов, яка необхідна для того, щоб зрозуміти, визначити та вже, певно, говорити про методи, які необхідно використовувати у процесі навчання студентів, а від яких слід відмовитися. Треба розуміти, що зазвичай студенти приступають до вивчення іноземної мови, коли у них уже сформувалися мислення і здатність висловлювати думки рідною мовою. Вони вже володіють відповідною лінгвістичною компетентністю, тобто сукупністю знань про свою рідну мову. Рідна мова і студент у процесі навчання являють собою корелятивну систему, при-

чому характер взаємин двох складових частин цієї системи формує процес засвоєння системи другої мови. Крім того, студенти достатньою мірою володіють абстрактним мисленням, можуть робити узагальнення, формувати принципи. А знання принципів, як стверджує П. Литвинов, “заповнює незнання фактів” [4, с. 8].

Як зазначає М. Васильєва у своїх працях, “дорослі володіють складними розумовими операціями (аналізом, синтезом, порівнянням, узагальненням, систематизацією, абстракцією, конкретизацією), мають досить багатий понятійний апарат” [1, с. 19]. Не можна стверджувати, що у студентів повністю сформовані ці операції, але вони знаходяться на певному етапі розвитку. Психологічні функції дорослої людини розглядаються у роботах психологів, в яких зазначено, що у віці 18–21 рік рівень таких функцій, як обсяг поля зору, константність впізнання, диференційоване впізнавання та увага підвищуються. Численні дослідження, присвячені питанням розвитку пам’яті, свідчать про те, що пам’ять не є прямою функцією.

Як підкреслює Л. Виготський [2], ефективність запам’ятовування залежить від того, як саме поставлене завдання, дуже велике значення має викладення матеріалу, розуміння того, якою мірою студент засвоїв засоби запам’ятовування і пригадування. Істотною рисою розвитку пам’яті, як зазначають психологи, є її спеціалізація, яка визначається, в першу чергу, діяльністю людини, а не віком. У 18–23 роки дещо сильніше розвинена зорова і змішана пам’ять, якщо порівнювати її зі слуховою, тому студенти потребують зорової опори. Вік сенсорного і сенсомоторного розвитку людини припадає на період ранньої дорослості 18–25 років.

Таким чином, можна стверджувати, що розвиток таких функцій, як мислення, увага і пам’ять, у дорослих людей зумовлюються, передусім, такими факторами, як життєвий досвід, навчальна і трудова діяльність. Врахування особливостей розвитку цих функцій, безумовно, дозволить зробити процес навчання студентів іноземним мовам найбільш ефективним.

У роботі В. Хетча “Оптимальний вік або оптимальний учень” [8] наведено дані опитування 2000 данських дітей, які вивчали шведську мову, і виявилось, що для досягнення одного і того самого рівня володіння мовою підліткам потрібно було менше часу, ніж молодшим школярам. Згідно з висновком дослідника, можна говорити про перевагу вивчення іноземної мови у віковому діапазоні “дитинство – зрілість”. У дорослих набагато більше досвіду (в тому числі лінгвістичного), тому вони здатні зрозуміти і засвоїти багато мовних явищ легше, ніж діти. Дорослі також можуть використовувати прийоми логічного мислення, щоб допомогти собі встановлювати закономірності, притаманні тій чи іншій мові. І, нарешті, дорослі, які усвідомлюють мету вивчення нерідної мови, виявляються дисциплінованішими за дітей, що є важливим фактором для трудомісткого процесу навчання.

Водночас дорослі прагнуть до свідомої діяльності. Тому студенти хочуть знати не тільки найближчу і віддалену мету навчання, але й, як пише М. Васильєва, “найбільш раціональні способи оволодіння іноземною мовою” [1, с. 21]. Саме це свідчить про те, що вікова група дорослих вельми сприятлива для оволодіння іноземними мовами.

З іншого боку, дорослий учень досить критичний, він твердо знає, що він хоче дізнатися і вимагає цього від викладача. На думку С. Вершловського, “специфікою освітнього процесу дорослих виступає його спрямованість на вирішення життєвих проблем людини”. Дорослий вчиться сам, піддаючи аналізу та оцінці будь-які знання.

Слушно зауважити, що особлива увага в роботах дослідників приділяється виправленню помилок. Справа в тому, що у дорослих набагато сильніше, ніж у молодших школярів, відчувається напруга, пов’язана зі страхом припуститися помилки. Щоб уникнути такого страху перед помилками, учні, перш за все, мають зрозуміти, що помилка – це небажане, але “нормальне” явище процесу навчання. Тому викладач має коректно підходити до виправлення помилок, не має акцентувати на неправильності вживання мовних форм. Іноді набагато доцільніше одночасно з викладом правильної форми надати кілька типових прикладів або прикладів із цієї системи явищ.

Досвід педагогічної діяльності говорить про те, що дуже важливим моментом є постійне оцінювання результатів студентів та їх заохочення. З самого початку навчальної діяльності викладач має допомогти студентам виробити правильні й об’єктивні критерії оцінки результатів. Знання результатів зусиль відіграє дуже велику роль у навчанні, але особливо важливим постає правильне співвідношення між конкретним рівнем спроб студентів виконати певну роботу та рівнем їх дійсного досягнення. Саме це співвідношення надає результату діяльності якості успіху або неуспіху. Коли викладач регулює рівень спроб студентів виконати роботу, допомагаючи побачити їхні можливості й успіхи (через те, що вони не завжди можуть їх оцінити самостійно), тоді студент може побачити результати своєї праці і в нього з’являється мотивація до кращого виконання роботи.

Варто зазначити, що іноді стан напруженості дорослого учня може бути пов’язаний із неправильною оцінкою своїх результатів через порівняння своїх досягнень щодо знання іноземної мови, наприклад, із рівнем володіння рідною мовою. Порівняння, як правило, призводить до песимістичного погляду на власні знання іноземної мови, а це негативно впливає на мотивацію і може призвести до втрати інтересу. Часто виникає психологічний бар’єр у спілкуванні, але більшою мірою це стосується вимовної сторони мовлення. Студенти соромляться вимовляти звуки та імітувати інтонацію, що може призвести до появи дуже стійкого акценту, а іноді й нерозуміння у спілкуванні.

Звідси випливає, що навчання дорослої людини іноземних мов вимагає специфічної організації навчального процесу й особливих форм педагогічного спілкування. Відповідно, особливість педагогічного спілкування полягає в тому, щоб налагодити, перш за все, контакт зі студентами, змусити їх повірити у власні сили, вмільо виправляти помилки за необхідності.

У сучасній методиці навчання іноземних мов є чимало робіт, в яких автори підкреслюють труднощі у процесі оволодіння іноземними мовами дорослими і головним чином, що саме впливає на навчання мов. На думку Р. Сатера [9], це рідна мова учня. Доведено, що чим ближчою є рідна мова за своєю звуковою і морфологічною будовою до досліджуваної, тим кращими є результати її засвоєння.

Але не можна повністю погодитися з цим твердженням. Дійсно, багато хто вважає легкими ті сторони іноземної мови (вимовна, лексична, граматична), які мають якусь аналогію з рідною мовою учня. Але, як підкреслює В. Скрипченко, “презентація подібності на перший план підсилює і без того розвинене прагнення учнів все уподібнити нормам їх рідної мови” [6, с. 167]. Особливо це стосується дорослих учнів, для яких рідна мова – це основа, від якої вони відштовхуються у процесі оволодіння іноземною мовою. З цього випливає, що методика не тільки не протистоїть інтерференції, а, навпаки, посилює її позиції. Єдиний шлях, який може вберегти студентів від “змішаної двомовності”, на думку Л. Щерби, – це свідоме відштовхування від рідної мови [7, с. 72]. Нині така система може розглядатися як ідеальна, оптимально запропонована. Таким чином, важливим постає усвідомлення рідної мови при навчанні іноземної вимови як фактора, який активно втручається у процес навчання, що викликає конкретні труднощі. Тому акцентовано на усвідомленому відштовхуванні від рідної мови при формуванні всього подальшого різновиду навичок, а не на її опорі.

Другим важливим чинником є особистісна мотивація студента, яка полягає в усвідомленні того, що володіння іноземною мовою на високому рівні – це необхідна умова для самовдосконалення, кар’єрного зростання, поїздок та спілкування з представниками інших культур. Мотивація є одним із головних компонентів навчальної діяльності, яка являє собою сукупність різних спонук: потреби, мотиви, почуття, бажання, інтереси. Це те, що визначає, стимулює, спонукає людину до здійснення будь-якої дії. Поняття мотивації, як підкреслює І. Зимня, “виступає тим складним механізмом співвіднесення особистістю зовнішніх і внутрішніх чинників поведінки, яке визначає виникнення, напрям та способи здійснення конкретних форм діяльності” [3, с. 72]. Готовність дорослих вчитися визначається їх потребою у вивченні чого-небудь для вирішення їхніх конкретних життєвих проблем.

Третім фактором, що впливає на результативність навчання іноземної мови, постає час, який студент витрачає на вивчення іноземної мови. І четвертим, найменш важливим фактором, як вважає Р. Сатер [9], виступають природні здібності студента.

Варто наголосити на тому, що фактор впливу природних здібностей студентів безпідставно занижений через те, що викладач має змогу розвинути та сформувати здібності студентів до певного рівня (фонематичний слух, імітаційні здібності, мовна здогадка, мовні акценти). Саме через це постає потреба в індивідуалізованому підході, оскільки тільки індивідуальні здібності студентів, їх майбутня професія, захоплення можуть сприяти успішному оволодінню мовою. При навчанні іноземної мови цей принцип набуває величезного значення, адже індивідуальною, неповторною, насамперед, є мова студента як засіб вираження його переживань, почуттів, емоцій. Необхідно також врахувати, що потреби і інтереси кожної особистості неоднакові, як неоднакові почуття, інтелектуальний рівень, життєвий досвід. Тому гранично активізувати мовленнєво-мисленнєву діяльність можна, якщо в мовних діях мовленнєвих ситуацій буде зацікавлений кожен студент. Отже, необхідна індивідуалізація ситуацій, яка змінить стратегію навчання: все, що буде засвоювати студент, буде виходити безпосередньо від його бажання, свідомої потреби в тому, що він засвоює, а не через примус або обов’язки.

Значимо, що поняття індивідуалізації включає в себе аналіз індивідуальних властивостей особистості студента, суб’єктних властивостей і особистісних властивостей. Властивості індивіда представлені у вигляді природних властивостей особистості – у вигляді задатків, темпераменту, здібностей. При цьому такі важливі для оволодіння іноземною мовою здібності, як здатність до запам’ятовування, фонематичний слух, інтонаційні та мовленнєво-мисленнєві здібності можна отримати не лише у вигляді задатків, а й розвинути їх. Це означає, що викладачу потрібно розуміти, враховувати і розвивати ці здібності у процесі освітньої діяльності, що виражається в абсолютно індивідуальному підході до окремо взятого студента.

Поняття суб’єктної індивідуалізації покликано враховувати форми і методи роботи під час оволодіння мовою, використання різних практик (вербальних, образотворчих, схематичних). Кожен студент по-різному опановує вимову, техніку читання, уміння здійснювати самоконтроль. Завдання педагога в цьому разі полягає в тому, щоб надати студенту необхідні інструкції та рекомендації. Поняття особистісної індивідуалізації має соціальну функцію і враховує контекст діяльності студента, досвід, сферу інтересів, бажань, світогляд, статус особистості, тобто все те, що має життєво важливе значення для дорослої людини. Отже, під поняттям індивідуалізації процесу освіти варто розуміти, перш за все, співвідношення методів навчання з особистісними, суб’єктними властивостями кожного індивіду.

Висновки. Таким чином, представлений образ студента як дорослої людини з практично сформованими психофізіологічними механізмами пам’яті, мислення, уваги, який здатний висловлювати думки рідною мовою, володіє практичним інтелектом, лінгвістичною компетентністю, вмотивований, цілеспрямований, а також дисциплінований і посидючий. З іншого боку, він може бути критичний, у нього вже є досвід вивчення мови, і не завжди позитивний. Він боїться робити помилки, схильний до інтерференції, часто має психологічний бар’єр у вимові. Щоб подолати певні негативні чинники, викладачам необхідно організувати освітній процес так, щоб студент побачив перспективи своєї роботи, повірив у свої сили, довірився педагогу. Вирішенням цієї проблеми може стати індивідуалізація навчальної діяльності, яка полягає в урахуванні пізнавальних інтересів і мотивів особистості, особливостей навчання (потреба зорових образів, додаткового матеріалу різ-

ного характеру), природних здібностей. Результат навчання буде залежати від організації процесу навчання, від актуальності питань, що вивчаються, від того, наскільки чітко і зрозуміло поставлено завдання аудиторії та наскільки цікаво запропоновано матеріал для засвоєння. Подальших розвідок потребує детального вивчення та аналізу сутності індивідуалізації навчальної діяльності в процесі викладання іноземних мов.

Використана література:

1. Васильєва М. М. Вікові особливості студента і їх облік в навчанні іноземної мови. *Іноземні мови у вищій школі*. 1987. № 20. С. 17–23.
2. Выготский Л. С. Собрание сочинений : Проблемы общей психологии. Москва : Педагогика, 1982. 504 с.
3. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник для вузов. Москва : Логос, 2003. 384 с.
4. Литвинов П. П. Методика овладения базовым уровнем английского языка : учебное пособие для самообразования. Москва : ВАКО, 2003. 128 с.
5. Лукницкий И. А. Предупреждение ошибок учащихся в английском произношении : пособие для учителя. Москва : Просвещение, 1996. 111 с.
6. Скрипченко В. М. Вопросы методики преподавания английского языка в средней школе. Томск : ТГУ, 2003. 278 с.
7. Щерба Л. В. Преподавание языков в школе. Общие вопросы методики : учебное пособие для студентов филол. фак. Санкт-Петербург : Академия, 2002. 160 с.
8. Hatch E. Optimal age or optimal learners? : work papers in teaching English as a second language. Rowley MA : Newbury House, 1977. P. 45–56.
9. Suter R. Clear speech : Cambridge University Press, 2002. 132 p.

References:

1. Vasylieva M. M. Vikovi osoblyvosti studenta i yikh oblik v navchanni inozemnoi movy. *Inozemni movy u vyshchii shkoli*. 1987. № 20. С. 17–23.
2. Vygotskiy L. S. Sobranie sochineniy v 6 t. T. 2 : Problemy obshchei psikhologii. Moskva : Pedagogika, 1982. 504 s.
3. Zymnyaya I. A. Pedagogicheskaya psikhologiya : uchebnik dlya vuzov. Moskva : Logos, 2003. 384 s.
4. Litvinov P. P. Metodika ovladeniya bazovym urovнем angliyskogo yazyka : uchebnoe posobie dlya samoobrazovaniya. Moskva : VAKO, 2003. 128 s.
5. Luknyskiy Y. A. Preduprezhdenye oshybok uchashchyksya v anhlayskom proyznoshenyy : posobyе dlya uchytelya. Moskva : Prosvescheniye, 1996. 111 s.
6. Skripchenko V. M. Voprosy metodiki prepodavaniya angliyskogo yazyka v sredney shkole. Tomsk : TGU, 2003. 278 s.
7. Shcherba L. V. Prepodavanie yazykov v shkole. Obshchie voprosy metodiki : uchebnoe posobie dlya studentov fylol. Sankt-Peterburg : Akademiya, 2002. 160 s.
8. Hatch E. Optimal age or optimal learners? : work papers in teaching English as a second language. Rowley MA : Newbury House, 1977. P. 45–56.
9. Suter R. Clear speech : Cambridge University Press, 2002. 132 p.

Поночовная-Рисак Т. М., Величко И. Г. Исследования и анализ современных проблем психологии и педагогики в преподавании иностранных языков в Украине и пути их решения

Статья посвящена анализу трудностей при обучении студентов иностранным языкам с точки зрения психологии и педагогики. Среди трудностей можно выделить, прежде всего, критичность, боязнь ошибок, психологический барьер в процессе выражения мнения. В работе рассматриваются понятие взрослости и определенные факторы влияния на обучение иностранным языкам. Акцентируется внимание на том, что родной язык ученика, личностная мотивация студента, его природные и индивидуальные способности занимают не последнее место в процессе обучения иностранным языкам. Доказано, что главным принципом организации работы при обучении иностранным языкам должно быть понятие индивидуализации, которое включает в себя личность как таковую и абсолютно индивидуальный подход к каждому, отдельно взятому студенту. Обосновано понятие индивидуализации, которое выражается как в кругу интересов, желаний, потребностей, статусе студентов, так и в определенных формах изложения материала студентом, речевых акцентах, восприятии и других психологических факторах.

Ключевые слова: трудности при обучении, критичность, боязнь ошибок, психологический барьер, взрослость, личностная мотивация, индивидуальные способности, факторы влияния на обучение иностранным языкам, понятие индивидуализации, речевые акценты, индивидуализированный подход.

Ponochovna-Rysak T. M., Velychko I. H. Research and analysis of modern problems of psychology and pedagogy in teaching foreign languages in Ukraine and ways of their solutions

The article is devoted to the analysis of difficulties in teaching foreign languages in terms of psychology and pedagogy. The main difficulties are criticality, fear of making mistakes, psychological barrier in the process of expressing his/her point of view. The paper considers adolescence concept and certain factors influencing the process of teaching foreign languages. The emphasis is made on the fact that the student's native language, his/her personal motivation, his natural, individual abilities are not behind the process of teaching foreign languages. It is proved that the main principle of organized work in teaching foreign languages should be the concept of individualization, which includes a personality and completely individual approach to each individual. It is found out that the concept of individualization is expressed both in the circle of interests, desires, needs, students status, and in certain forms of presenting information, speech accents, perceptions and other psychological factors.

Key words: difficulties in teaching, criticality, fear of making mistakes, psychological barrier, adult, personal motivation, individual abilities, factors influencing the process of teaching foreign languages, concept of individualization, speech accents, individualized approach.